

WegWijs

Armoede

4 **Homeless Jesus | Peter Strating**

Jezus ontmoeten in de ander In Mattheus 25 zegt Jezus: al wat jullie aan één van de onaanzienlijkste van mijn broeders of zusters hebben gedaan, dat hebben jullie voor mij gedaan. Dit was de inspiratie voor het beeld Homeless Jesus. In de ander die in nood verkeert, komt Jezus naar ons toe.

8 **Rijkdom en armoede | Jeroen Bakker**

Een scherpe lijn Rijkdom is in de Bijbel nooit een neutraal gegeven. Onze voorspoed en rijkdom is een zegen van God, maar dat verliezen we zo gauw uit het oog. We maken er voor onszelf een recht van en zien overvloed als verdienste. We sluiten ons hart voor de diepte van Gods gave.

12 **Een gesprek met Peter Nijkamp | Maarten Boersema**

'...ik heb weinig met de economie van het genoeg'

16 **Net als in de Middeleeuwen | Huib Noordzij**

En zó voort Armoedebestrijding is iets van alle tijden. Ging de zorg voor kwetsbare en arme mensen in de Middeleeuwen uit van de kerk? Die vraag probeert Noordzij te beantwoorden en ook wat er gebeurde op dit punt in de tijd na de Reformatie.

Verder

Gedicht Wij zijn te rijk 11

Met luide Trom(p) Garth Hudson – Het maakt wél uit 15

Verbeelding verwoord Het gezicht van de armoede 18

Aan het Woord Het armoede-ideaal van de kerk: leven in de marge 20

Beeldspraak Wanhoop 21

Boeken 22

InZicht Les Misérables 24

Multimediaal 26

Eens was u geen volk, nu bent u Gods volk; eens viel Gods ontferming u niet ten deel, nu wordt zijn ontferming u geschonken.

1 Petrus 2 : 10

Ontmoetingsdag 2024 Assen

Vanaf het eerste begin van de christelijke kerk denken christenen na over hun geloof en liefde voor God en zijn Woord. Door geloofsbelijdenissen proberen wij woorden te geven aan wie God is en wat zijn Zoon voor ons betekent. Onze laatste belijdenissen stammen uit de 16e en 17e eeuw. Elke tijd kent zijn eigen accenten en misschien mede door ons vernieuwde kerkverband beluisteren we een groeiend verlangen om opnieuw woorden te vinden voor ons geloof. Is dat nodig, is dat verantwoord? Waar staan we voor en wat willen we onszelf en onze kinderen en andere mensen op het hart binden? Al nieuwsgierig geworden? Zet deze gegevens alvast in de agenda en houd de komende nummers in de gaten voor meer informatie.

Datum: 16 april 2024 Onderwerp: IK GELOOF = WIJ BELIJDEN

Armoede

"**A**rmoede is het tegenovergestelde van rijkdom of welvaart. In armoede leven betekent dat je arm bent"...dit is hoe wikipedia ons thema beschrijft.

En daarna volgt er nog een heel verhaal over lichte en zware armoede, hoe het vroeger was en wat de consequentie van armoede vroeger was en nu is....

Tijdens mijn ommetje vandaag dacht ik na over het onderwerp van deze Wegwijs. Wat is armoede eigenlijk en wat wordt met armoede bedoeld? Allerlei gedachten flitsten door mijn hoofd...

'Is armoede alleen maar dat je (bijna) geen geld hebt om van te leven?

Of betekent armoede ook dat je arm van geest, dus in je geloof, kunt zijn?

En ken je ook een soort armoede wanneer je eenzaam en alleen bent? Of wanneer je niet aan een ander denkt, dus alleen maar met jezelf bezig bent?

Of...heeft dit alles met elkaar te maken?

Zomaar gedachten die naar mijn mening de moeite waard zijn om verder uit te diepen en

er met elkaar over te praten. Een zeer actueel thema!

Wanneer we het hoofdartikel lezen zien we eigenlijk dat alles wat ik boven benoemde, met elkaar verweven is. Met de oproep om als christen in actie te komen. En niet alleen om in actie te komen en te geven, maar ook om er van te leren en te ontvangen. Om als Jezus te mogen zijn die een medemens in nood helpt!

Dan mogen we samen zingen, ook in het nieuwe jaar dat voor ons ligt

'Ik wil jou van harte dienen en als Christus voor je zijn'

Vanaf deze plaats wens ik u allen een rijk gezegend en liefdevol 2024 toe!

Trudy van der Boom – Los één van de twee voorzitters van Steunpunt Bijbelstudie

Homeless Jesus

In Amsterdam staat een bankje. Er ligt een man op te slapen. Het is niet echt, maar een beeld. En als je dichtbij komt zie je aan de wonden in zijn voeten dat het Jezus is. Het is Homeless Jesus van de Canadese kunstenaar Timothy Schmalz. Het beeld staat in meerdere steden in de wereld. Het zet aan tot denken: waar kan ik in deze wereld Jezus zien?

Het lijkt allemaal goed geregeld in ons welvarende land, maar een dakloze in het straatbeeld roept ongemak op. Hij of zij maakt zichtbaar dat er mensen zijn die tussen wal en schip vallen. Nu is natuurlijk lang niet alle armoede zichtbaar. Nederland telt naar schatting ongeveer 30.000 dakloze mensen, in totaal leven er meer dan een miljoen van de 18 miljoen mensen in Nederland in armoede. Armoede is nogal relatief. Wereldwijd leven ongeveer 800 miljoen mensen in extreme armoede. Zij hebben minder dan 2 dollar per dag te besteden. De definitie die het Sociaal Cultureel Planbureau in Nederland hanteert is dat er sprake is van armoede als iemand langere tijd niet voldoende middelen heeft om te zorgen voor goederen en voorzieningen die in de samenleving als minimaal noodzakelijk gelden. Vanuit die definitie is de armoedegrens in Nederland gesteld op € 1460 per maand voor een alleenstaande. Heel wat

Armoede is een gevolg van onrecht

meer dan 2 dollar per dag. Toch is wel duidelijk dat er maar weinig overblijft als alle vaste lasten van huur, energie en (zorg)verzekering eraf zijn. Zeker als de armoede langdurig is, heeft dat grote gevolgen. Armoede heeft een duidelijke invloed op gezondheid van mensen. Kinderen die in armoede opgroeien hebben minder kans op een goede opleiding. Armoede leidt vaak tot stress, sociaal isolement en eenzaamheid. Mensen in armoede hebben het gevoel dat ze niet mee doen in de maatschappij. De maatschappij is ingericht op mensen die verantwoordelijkheid kunnen nemen over hun eigen leven. Dat is goed te doen als je voldoende geld hebt, maar wie arm is valt er buiten.

Armoedebestrijding

In de Bijbel is armoede een belangrijk onderwerp. We lezen in de wetten van het Oude Testament dat het volk Israël geroepen is om goed te zorgen voor de armen. Ze mogen niet vergeten worden. De profeten spreken harde oordelen uit over rijken die hun ogen hebben gesloten voor de armen. Armoede is een gevolg van onrecht. God stelt zich aan de kant van de

armen. Daarom is ware godsdienst zorgen voor de weduwe en wees, voor de meest zwakken in de samenleving.

Geïnspireerd door de Bijbel is er in de kerk ook altijd goede aandacht geweest voor het diaconaat. Ook in ons land waar de overheid de zorg voor de kwetsbaren op zich heeft genomen speelt de kerk nog altijd een belangrijke rol in de armoedebestrijding. Vorig jaar in de winter werd aan minister Carola Schouten een onderzoeksrapport aangeboden over de hulp die kerken in Nederland verlenen op het gebied van armoede. Vanuit het onderzoek was een schatting gemaakt dat kerken en diaconale organisaties in een jaar ongeveer 40 miljoen euro aan hulp bij armoede hebben besteed. Maar belangrijker dan het getal is wat in het onderzoek naar voren kwam over hoe mensen in armoede worden geholpen. Want het gaat om mensen die in armoede verkeren en de relatie met mensen blijkt een heel belangrijk element te zijn in hoe kerken hulp bieden aan mensen in nood. Bij hulp gaat het dus niet alleen om ondersteuning met geld, of het voorzien in de eerste levens-

Kenmerkende waarden van armoedebestrijding door kerken en diaconale organisaties:

1. Gedreven vanuit gerechtigheid en barmhartigheid
2. Langdurig en trouw ondersteunen
3. Nieuwe kansen blijven bieden
4. Tijd nemen voor mensen met echte aandacht
5. Maatwerk bieden
6. Ondersteunen vanuit vertrouwen, liefde en gelijkwaardigheid
7. Aandacht voor talenten én tekortkomingen
8. Onvoorwaardelijke hulp bieden
9. Laagdrempelige hulp bieden
10. Gemeenschapsvorming

- Als het gaat om zorg voor de armen, wat zijn dan belangrijke bijbelgedeelten voor jou?
- Als je kijkt naar de 10 kenmerkende waarden van armoedebestrijding, welke waarden zijn voor jou belangrijk en hoe kan je die concreet maken?
- Wat roept het beeld van de Homeless Jesus bij jou op?

Het is niet de arme die in de helper
Jezus ontmoet, maar de helper die in
de arme Jezus ontmoet

behoefden, maar ook om het bieden van een luisterend oor en het helpen met een sociaal vangnet. In het onderzoek hebben kerkmensen mooie evangelische waarden genoemd die belangrijk voor ze zijn als het gaat om hulp verlenen in armoede. In totaal hebben de onderzoekers er 10 zaken uitgehaald die kenmerkend zijn voor de aanpak van armoede door kerken en diaconale organisaties (zie kader).

De dakloze Jezus

Terug naar het beeld van de dakloze Jezus. De kunstenaar werd tot het beeld geïnspireerd door Mattheus 25, waar Jezus spreekt over de scheiding van de schapen en de bokken in het laatste oordeel. De scheiding die daar wordt gemaakt is die tussen mensen die recht hebben gedaan aan de armen en mensen die hun ogen voor hen gesloten hebben. De zaken die Jezus daar noemt zijn de werken van barmhartigheid gaan heten. Het gaat over de hongerigen te eten geven en de dorstigen te drinken geven, de naakten te kleden, de vreemdeling te huisvesten en de zieken en gevangenen te bezoeken. En dan zegt Jezus: al wat jullie aan één van de onaanzienlijksten van mijn broeders of zusters hebben gedaan, dat hebben jullie voor mij gedaan. Dat is een zin om eens goed bij stil te staan. In de ander die in nood verkeert komt Jezus naar ons toe. En hij vraagt: wat heb je voor mij gedaan?

In een (overigens prachtig) lied zingen we: 'ik wil jou van harte dienen en als Christus voor je zijn'. Het is een aantrekkelijke gedachte om als Jezus te mogen zijn die een medemens in nood helpt. Maar hier in Mattheüs 25 keert Jezus het om. Het is niet de arme die in de helper Jezus ontmoet, maar de helper die in de arme Jezus ontmoet. Wat betekent dat voor die ontmoeting? Wie is het meest er bij gebaat? Als het zo is dat in de hulpbehoevende Jezus naar ons toekomt, dan heeft die ander ons zeker wat te bieden. In deze ontmoeting mag de gever ontvangen van de ander.

Met deze zin doorbreekt Jezus het patroon die zo makkelijk kan ontstaan in een hulpverleningsrelatie, namelijk dat de hulpverlener belangrijker is dan de hulpontvanger. Het gebeurt bijna automatisch dat er een ongelijkwaardige relatie ontstaat wanneer hulp geboden wordt. Ik ben blij dat gelijkwaardigheid genoemd is als een van de waarden van kerkelijke hulp bij armoede. En dat hulpverlening niet blijft bij het lenigen van een individuele nood, maar dat er openingen geboden worden naar deelname aan de gemeenschap. Kerken hebben hierin veel te bieden. Dat kan beginnen door in diaconale hulp niet een strikte scheiding te maken tussen intern en extern diaconaat. We kunnen bijvoorbeeld contactmiddagen

organiseren voor ouderen uit de kerk en daarnaast een voedselbank of schuldhulpmaatjes voor mensen buiten de kerk. Maar waarom niet eens een gezamenlijke maaltijd of samen iets anders leuks ondernemen met beide groepen? Mijn ervaring in een kerk waar mensen samenkomen vanuit zeer diverse sociale lagen van de maatschappij is dat het verrassende ontmoetingen oplevert. Waardevol om mensen te ontmoeten die de samenleving van een hele andere kant hebben leren kennen dan ik zelf. Daar heb ik veel van geleerd. Het is tegelijk soms ook heel lastig en ongemakkelijk. Dan helpt zo'n confronterend beeld van de dakloze Jezus om er weer bij stil te staan: hoe laat Jezus zich ontmoeten in deze wereld?

.....

Peter Strating, Docent Diaconaat TU Utrecht en momenteel interim-directeur Stichting De Haven

...in een kerk, waar mensen samenkomen vanuit zeer diverse sociale lagen van de maatschappij, levert het verrassende ontmoetingen op

Samenvatting

Armoede heeft duidelijke invloed op gezondheid van mensen, het leidt vaak tot stress, sociaal isolement en eenzaamheid. In de bijbel is armoede een belangrijk onderwerp. De armen mogen niet vergeten worden. God stelt zich aan de kant van de armen. De kerk van nu speelt nog altijd een belangrijke rol in de armoedebestrijding. Belangrijk is hoe er hulp geboden wordt. Het gaat ook om het bieden van een luisterend oor en helpen met een sociaal netwerk. Het beeld van de dakloze Jezus is gebaseerd op Mattheus 25, waar scheiding wordt gemaakt tussen mensen die recht hebben gedaan aan armen en mensen die hun ogen voor hen gesloten hebben. Hoe komt daarin Jezus naar ons toe?

HOOFD

- » Wat is voor jou de les van de Bijbelteksten uit Leviticus 25 bij het artikel van Jeroen Bakker?
- » Luister naar de podcast Lessen over rijkdom. Wat is voor jou de belangrijkste boodschap van deze Bijbelstudie?

Scan de
QR-code

- » Lukas 1:52-23 Maria bezingt hoe God voor de armen kiest. Wie zijn die armen? Wanneer ben je arm voor God?
- » Het kapitalisme is gebaseerd op voortdurende economische groei. Zouden we daar kritischer tegenover moeten staan? Lees ook Matteüs 6:24, Lukas 12:16-21.
- » In het artikel van Peter Strating gaat het over Matteüs 25.

Dr. Jakob van Bruggen geeft in zijn commentaar op Matteüs een alternatieve uitleg van dit gedeelte. Zoek eens op. Welke keuze maak jij tussen deze twee interpretaties? Of vullen ze elkaar aan? Hoe?

HART

- » Jeroen Bakker schrijft: 'Wij leven hier in Nederland in een van de rijkste plaatsen en tijden van de menselijke geschiedenis.' Toch zijn er ook in ons land groeiende discrepanties. Er zijn naast veel rijke mensen ook mensen die al jarenlang van een minimum moeten leven. Wat zijn jouw eigen ervaringen met armoede en rijkdom? Hoe betrek je God daarbij?
- » Wat bedoelt Jeroen Bakker met 'liefdevol materialisme'? Hoe zou dat eruit zien in jouw leven? Wat levert het op?
- » Waarom is het zo belangrijk voor een christen om te geven? Je kunt naast geld ook andere dingen geven: tijd, aandacht, energie, talent, hulp. Wat geef jij graag?
- » Jezus gebruikt zijn macht om arm en kwetsbaar te worden en zichzelf op te offeren. Wat betekent het voor jou dat Hij zo is (Filippenzen 2:5-8, Matteüs 8:20, 2 Korintiërs 8:9)?

HANDEN

- » Besteed eens in één week maximaal 50 of 70 euro aan je dagelijkse boodschappen. Hoe zou het zijn als je dat zes weken lang zou moeten doen? Drie maanden? Vijf jaar? Wat zou er allemaal in je leven moeten veranderen om dat vol te houden? Terugkijktip: Sander en de kloof op Uitzending gemist.
- » De Bijbel geeft vaak de opdracht om recht te doen aan de arme, de vreemdeling, de weduwe (en alleenstaande ouder) en de wees. Hoe kun jij in jouw omgeving gehoorzaam zijn aan deze opdracht?

- » Meld je aan bij Stichting Present. Dat kan ook als groep.
- » Kunstschilder Egbert Modderman is bezig met een serie schilderijen over de zeven (of acht) werken van barmhartigheid. Ga ze eens bekijken in de Martinikerk in Groningen.

scan de
QR-code
om daar meer
over te lezen

Er zijn armen die niets bezitten dan hun rijkdom.
Otto Weiss

Een scherpe lijn

We hebben het als gelovigen niet zo vaak over geld. En eigenlijk is dat best vreemd. Want de vraag hoe je als gelovige voor Gods aangezicht omgaat met bezit en welvaart, hoe je je verhoudt tot rijkdom en tot armoede, is een groot thema door de hele Bijbel heen. En wij leven hier in Nederland in een van de allerrijkste plaatsen en tijden van de menselijke geschiedenis.

Misschien zorgt juist onze uitgangspositie voor een blinde vlek. De vanzelfsprekendheid waarmee de meesten van ons het grootste gedeelte van ons leven welvarend zijn, maakt rijkdom en armoede haast tot een non-issue. Omdat we de armoede die de tegenhanger is van onze welvaart voor een groot deel uitbestede hebben aan mensen ver weg, en de groeiende discrepanties in ons eigen land makkelijk buiten beeld houden door onze bubbels en sociale lagen.

Als je de Bijbel wel door de lens van rijkdom en armoede gaat lezen valt dan ineens op hoe scherp de Bijbel eigenlijk is als het daarover gaat. Rijkdom is bijna nooit een neutraal gegeven. De wijsheidsliteratuur en de Psalmen plaatsen rijkdom niet zelden tegenover positieve eigenschappen zoals eerlijkheid en trouw aan God. En je mag boven alles nooit je rijkdom misbruiken om nog rijker te worden ten koste van de mensen om je heen. Dat zie je goed in de sociale wetgeving bijvoorbeeld in Leviticus en dan in het bijzonder in hoofdstuk 25. Daar wordt het heffen van rente verboden, en bovendien wordt hier het vermogen om bezit te vermenig-

vuldigen met bezit radicaal begrensd door de instelling van het jubeljaar als grote reset van wat in die tijd de belangrijkste teller was van rijkdom: land. Ook de profeten uiten hun scherpste kritiek over het grenzeloos najagen van rijkdom, het leegtrekken van het land, en het veronachtzamen van de zorg voor de arme.

Dat is in de Bijbel geen liefdevol extraatje maar een onlosmakelijk onderdeel van Gods rechtvaardigheid. Je zou wat dat betreft haast denken dat onze blindheid voor dit onderwerp Oost-Indisch is, dat we de Bijbel hierover niet durven open te slaan. Helemaal als je de radicalisering van die Bijbelse lijn ziet bij Jezus. We hebben de neiging om het

Oude Testament te zien als streng, en het Nieuwe Testament als genadiger of milder, maar in de Bergrede zegt Jezus dat we moeten kiezen: je kunt niet God dienen en de Mammon. De lijn die Jezus trekt als het gaat over rijkdom is eerder een intensivering

Sociale regelgeving in het Oude Testament

Leviticus 19:9-10 Wanneer je de graanoogst binnenhaalt, oogst dan niet tot aan de rand van de akker en raap wat blijft liggen niet bijeen. En wanneer je bij de wijnoogst druiven plukt, loop dan niet alles nog eens na en raap niet bijeen wat op de grond is gevallen, maar laat het liggen voor de armen en de vreemdelingen. Ik ben de HEER, jullie God.

Leviticus 25:11 Elk vijftigste jaar zal voor jullie een heilig jaar zijn, waarin kwijschelding wordt afgekondigd voor alle inwoners van het land. Dit is het jubeljaar, waarin ieder naar zijn eigen grond en zijn eigen familie kan terugkeren.

Leviticus 25:23 Land mag nooit verkocht worden zonder recht van terugkoop, want het land behoort Mij toe en jullie zijn slechts vreemdelingen die bij Mij te gast zijn.

Leviticus 25:36-37 Toon ontzag voor je God en laat je volksgenoten niet verkommeren. Wanneer je een volksgenoot een lening verstrekt, mag je hem vooraf geen rente en achteraf geen toeslag vragen. Je mag van hem geen rente vragen als je hem geld leent, en geen winst maken als je hem voedsel geeft.

dan een afzwakking van de scherpste wijzen en profeten.

Het zou heel erg jammer zijn als we onze ogen hiervoor sluiten. Jezus heeft gezegd dat het voor een rijke moeilijker is om het koninkrijk van God binnen te gaan dan voor een kameel om zich door het oog van een naald te wurmen, maar hij voegt daar op de beteuterde reactie van de discipelen aan toe dat voor God alles mogelijk is. Dat is goed nieuws, zoals de scherpste van de Bijbel altijd goed nieuws is voor wie zich eraan bloot durft te geven. Wie dat waagt heeft altijd meer te winnen dan te verliezen. De Bijbelse stemmen proberen al eeuwenlang gelovigen te helpen om te navigeren door het soms ver-raderlijke landschap van rijkdom. Ze willen ook ons helpen om de geestelijke armoede die daarin op de loer ligt te vermijden en in de woestijn geestelijke bronnen aan te boren die het leven op een veel dieper niveau rijk maken.

De rijkdom en welvaart waar wij van genieten is haast onontwaaarbaar verstrikt met schrijnend onrecht, misschien wel op grotere schaal dan ooit eerder in de geschiedenis van de mensheid. Moeten we nu onze rijkdom afzweren, onze kleren weggeven en een boetekleed aantrekken? De toekomst moet nog uitwijzen hoe groot de omschakeling is die van ons gevraagd wordt, en ik denk dat we onze ogen niet moeten sluiten voor al

dan niet collectieve schuld en streven naar genoegdoening en recht. Maar het risico is dat we onszelf een geestelijk ideaal opleggen wat zo onhaalbaar is dat we het waarschijnlijk toch niet gaan doen, en op z'n best een afschuw in ons opwekt voor alles wat we hebben en kunnen. Ik geloof dat we daarmee geen recht doen aan wat de Bijbelse stemmen ons willen leren. Want de kritiek op bepaalde vormen van rijkdom staat in de Bijbel zij aan zij met de overtuiging dat voorspoed en welvaart Gods zegen zijn.

En dat is precies het punt. Zodra mensen gaan graaien en schrapen uit zichzelf, voor zichzelf, dan stagneert de stroom. Dan ontstaat er droogte en gebrek en strijd. Het is niet rijkdom die wordt aangekaart, maar de mentaliteit van de rijke die zo makkelijk uit het oog verliest dat het een geschenk is. Die er voor zichzelf een recht van maakt, zijn overvloed ziet als een verdienste en daarmee zijn hart sluit voor de diepte van Gods gave en de verantwoordelijkheid die daarbij hoort. Als je dat doet wordt je ongemerkt helemaal niet vrijer, maar juist steeds meer afhankelijk van wat je hebt. Dan wordt het moeilijker om te ontvangen, en moeilijker om te geven.

Ik wil daarom een pleidooi doen voor liefdevol materialisme. Ik zou je willen oproepen om niet minder, maar meer te gaan houden van je spullen. Want ik denk dat we met elkaar

een boel stappen te zetten hebben. Volgens mij moeten we eerst maar eens af van het bizarre wegwerpconsumentisme waaraan we ten prooi zijn gevallen. Waar we, om schade op schande te stapelen, onze eigenwaarde aan zijn gaan koppelen. Onze westerse economie is gebouwd op spullen. Eindeloos veel spullen die niet nodig zijn, meer kosten dan wij ervoor betalen, en snel kapot gaan. Volgens mij is de eerste stap dan niet om minder om het materiele te gaan geven, maar er weer van te leren houden. Om met elkaar af te stappen van het officieuze recht op altijd meer, en weer over te stappen op de liefde voor wat we hebben als gift van God. Ik denk dat juist zo'n liefdesgebod ons kan helpen om het goede te zoeken in de onoverzichtelijke tijd waarin we verzand zijn geraakt. Niet voor niets zegt Jezus dat het koninkrijk van God een geheim is dat voor armen makkelijker te ontdekken is. Het koninkrijk van God, dat is niet alleen iets voor later, het is een manier van in het leven staan. Jezelf weer leren zien als ontvanger (en gever) zoals God dat bedoeld heeft. Groeien in liefde voor de wereld om je heen. Als we daarin steeds meer Gods wil leren doen dan is het, zoals we bidden in het Onze Vader, op aarde al een beetje zoals in de hemel. En dat is een diepere rijkdom dan je voor geld kunt kopen.

.....
Jeroen Bakker, Theoloog

Ik denk dat juist zo'n liefdesgebod ons kan helpen om het goede te zoeken in de onoverzichtelijke tijd waarin we verzand zijn geraakt

Besprekingsvragen:

- Waarin ervaar jij in materieel opzicht Gods zegen?
- Zijn er dingen in jouw leven (spullen, diensten, voedsel, gewoontes enz.) waar je eigenlijk niet van a tot z van kunt houden?
- Is er ruimte voor een alternatief?

We hebben de neiging om het Oude Testament te zien als streng, en het Nieuwe Testament als genadiger of milder

Rijkdom in de wijsheidsliteratuur en de Psalmen:

Prediker 5:9

Wie van geld houdt, kan er niet genoeg van krijgen. Wie verzot op rijkdom is, is altijd op meer gewin belust. Ook dat is enkel leegte.

Spreuken 11: 4

Rijkdom helpt je niet op de dag van Gods toorn, rechtvaardigheid redt van de dood

Spreuken 11:24

Wie vrijgevig is wordt almaar rijker, wie gierig is wordt arm.

Spreuken 23:4-5

Tob jezelf niet af om rijk te worden,

zet dat plan opzij. Want in een oogwenk is je geld verdwenen: het krijgt vleugels en vliegt weg als een arend.

Psalm 119:14

Leven naar uw richtlijnen geeft mij vreugde, meer vreugde dan rijkdom en overvloed.

Psalm 37:16

Beter het weinige dat een rechtvaardige heeft dan de rijkdom van talloze zondaars.

Woorden van Jezus

Matteüs 6:24

Niemand kan twee heren dienen: hij zal de eerste haten en de tweede liefhebben, of hij zal juist toegewijd zijn aan de ene en de andere verachten. Jullie kunnen niet God dienen én de mammon.

Matteüs 6:31-32

Vraag je dus niet bezorgd af: Wat zullen we eten? of: Wat zullen we drinken? of: Waarmee zullen we ons kleden? – dat zijn allemaal dingen die de heidenen najagen. Jullie hemelse Vader weet wel dat jullie dat alles nodig hebben. Zoek liever eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid, dan zullen al die andere dingen je erbij gegeven worden.

Samenvatting

Hoe ga je als gelovige voor Gods aangezicht om met bezit en welvaart. Dat is een groot thema door de hele Bijbel heen. De Bijbel is scherp over rijkdom en armoede. Je mag je rijkdom nooit misbruiken om nog rijker te worden ten koste van mensen om je heen. Dat lees je in de sociale regelgeving in Leviticus. Jezus trekt de lijn van het Oude Testament nog scherper en intenser door in de Bergrede. Naast rijkdom en welvaart is er schrijnend onrecht. In de Bijbel lees je ook dat voorspoed en welvaart een zegen van God is. Wat moeten we doen? Jeroen Bakker pleit voor liefdevol materialisme en legt uit wat hij daarmee bedoelt.

*Wij zijn te rijk, wij zijn te arm,
verschil verdeelt de wereld;
de een te koud, de ander warm,
wat mensen ook proberen.*

*Koop mij, koop mij en voel je vrij
om voor jezelf te leven.
Zo roepen ons de spullen toe,
maar Jezus zegt: blijf geven.*

*Laat me niet arm zijn en niet rijk,
maar delen en ontvangen tegelijk.*

*Maak me niet arm, maar ook niet rijk,
want hebzucht is niet anders
dan wat U noemt afgoderij,
en maakt geluk afhandig.*

*We leven in een nieuw seizoen
en kunnen altijd kiezen
om dingen anders te gaan doen,
een kans te zien bij crisis.*

*Laat me niet arm zijn en niet rijk,
maar delen en ontvangen tegelijk.*

Ria Borkent

“Ik heb weinig met de economie van het genoeg.”

'In de Bijbel ontdekken we dat rijkdom en armoede er altijd al zijn geweest en ook zullen zijn. De uitdaging echter is om een balans te vinden. Ik zie het als onze persoonlijke verantwoordelijkheid dat we de prachtig geschapen wereld zo goed mogelijk proberen te beheren en in stand te houden; sociaal, economisch en ecologisch. Af en toe hebben we daar grootse concepten bij nodig, maar daar kunnen we ons niet achter verschuilen. Het komt er ook op aan dat we zelf in ons dagelijks leven de schrijnende elementen van armoede en rijkdom in de wereld signaleren en tegengaan. Die schurende elementen zijn er immers ook door de schuld van de mensheid gekomen.'

Aan het woord is Peter Nijkamp (1946), emeritus-hoogleraar regionale economie en economische geografie. Tot op de dag van vandaag reist hij de wereld over om overheden advies te geven, lezingen te geven en jonge wetenschappers te helpen in de zoektocht naar een betere verdeling van de hulpbronnen en mogelijkheden die ons gegeven zijn. 'Het feit dat in de bijbel al gesproken wordt over de problemen van armoede en rijkdom geeft aan dat het een structuurprobleem is dat in elke tijd voorkomt. Soms wordt ook wel eens gesteld dat de kloof tussen armoede en rijkdom alsmaar groter wordt, maar dat is in algemene zin niet waar. Er wordt ook een boel onzin verkondigd over de verdeling van armoede en rijkdom, bijvoorbeeld

tussen mensen, groepen, of landen. Maar uitwassen als onacceptabele armoede maar ook onacceptabele rijkdom zouden normatief gezien niet moeten voorkomen'.

Nijkamp is een groot deel van zijn wetenschappelijke carrière bezig geweest met vraagstukken rondom verdeling van rijkdom en kansen. Dit fascineert hem omdat dit een concreet issue is en het direct te maken heeft met het dagelijks leven. Als hij spreekt over het schrijnende van extreme armoede en rijkdom komen ook concrete herinneringen in hem op. Nijkamp denkt aan een reis door India in de jaren '80 waar het bijbelse verhaal over de arme Lazarus en de rijke man zich voor zijn ogen afspeelde. Misschien was hij

zelfs wel onderdeel van het verhaal. 'Wij verbleven nabij een extreem luxe hotel, waar alleen de rijken zich een verblijf konden permitteren. Vlak buiten de poort waren de bedelaars die om een aalmoes vroegen. Die situatie deed mij pijn en het schuurde aan alle kanten, zowel die extreme armoede als rijkdom. Ik begrijp vanuit deze ervaring goed waarom de bijbel niet alleen armoede als een probleem ziet, maar zeer zeker ook rijkdom. Op het moment dat het gaat schuren, dan denk ik dat er wat mis is. En dan zou het dus niet alleen moeten schuren bij iemand die arm is, maar het zou vooral ook moeten schuren bij degene die een exorbitante levensstijl heeft. We moeten leren om het sociaaleconomisch leven zo in te kaderen dat schrijnende gevallen verdwijnen.'

Nijkamp dist twee voorbeelden op waarbij dat is gebeurd om zo duidelijk te maken hoe tegengaan van schrijnende elementen eruit kan zien. Bij het ene voorbeeld verdwijnt het schrijnende van rijkdom, bij het andere het schrijnende van armoede. 'In vroegere tijden vond je in kerken nog wel eens een speciale bank, meestal vooraan, waar de rijken betaalden voor een vaste plek. Ik weet niet of het nog steeds bestaat, maar ik vind zoiets een nogal verwijtbaar fenomeen. Zeker in de kerk waar we zeggen dat iedereen gelijk is. Het zou ons nu toch allemaal mateloos storen als rijken met geld zich een mooie plek zouden permitteren en zich er op voor lieten staan toch iets meer te zijn dan anderen. Gelukkig is een dergelijk schrijnend element in kerken verdwenen.'

Als tweede noemt hij een autobiografisch voorbeeld. Nijkamp groeide in de jaren na de oorlog op in erbarmelijke omstandigheden in Dalfsen zonder water, elektra, en ook geen telefoon. Hij was een bevrijdingskind, maar gezin Nijkamp moest met weinig rondkomen. 'Er was helemaal niets. Geen huis, want dat was bij laatste gevechten kapot gemaakt. Geen geld. Om het te illustreren: ik kreeg pas voor het eerst een ijsje toen ik 8 of 9 jaar oud was. Maar mijn ouders waren verstandige ouders en wisten dat je niet bij de pakken neer moest gaan zitten. Je moest je best doen om er iets van te maken, en dat heb ik proberen te doen. Gelukkig ben ik er wat betreft welvaart niet meer zo aan toe als in mijn jeugd. Maar toch heb ik een prachtige jeugd gehad en hebben mijn eerste levensjaren mij ook geleerd dat armoede en rijkdom

tot op zekere hoogte relatief zijn. Je kunt ook een goed leven hebben zonder veel te hebben. De laatste tijd ben ik steeds meer tot de conclusie gekomen, ook op basis van eigen onderzoek en ervaring, dat voor veel mensen gezondheid en geluk veel belangrijker zijn dan rijkdom en bezit.'

Het is een enigszins opzienbarende conclusie voor een persoon die een groot deel van zijn leven in het teken heeft gesteld van het minder groot maken van de economische kloof tussen armoede en rijkdom. 'Misschien zijn we wel te veel geobsedeerd geraakt door de focus op bezit en rijkdom. Ook ikzelf, want ik heb me vroeger heel sterk gemaakt voor een eerlijke economische verdeling.'

Eén van de boeken waar dat in gebeurde is het boek uit de jaren zestig met de veelzeggende titel: *Herfstij der vooruitgang*. In het boek confronteert Nijkamp zich met de uitdagingen van die tijd en geeft hij aan het einde van elk hoofdstuk een lijstje met zaken die op persoonlijk, landelijk of mondiaal vlak zouden moeten worden gedaan. Ook anno 2023 zou Nijkamp een dergelijk boek kunnen schrijven, want veel van de problemen van toen zijn er helaas nog steeds. 'Het lijkt wel alsof we stil hebben gezeten. Maar ik zou een dergelijk boek met de kennis van nu toch anders aanpakken. Het is behoorlijk oubollig en paternalistisch.' Belangrijker is misschien wel dat Nijkamp nu meer oog zou hebben voor verdeling van immateriële goederen. Hij doelt daarmee op het scheppen van goede voorwaarden voor gezondheid en

geluk, want geld maakt niet gelukkig. 'Uit onderzoek blijkt dat onder bepaalde voorwaarden mensen heel gelukkig kunnen zijn. Ik zou daarom willen inzetten op de productie van geluk.'

Daarnaast merkt Nijkamp op, na herlezing van zijn eigen boek, dat hij vandaag het hele vooruitgangdenken niet meer zo fundamenteel ter discussie zou stellen als indertijd. 'Ik zie nu ook de goede kanten van vooruitgang. Het is misschien gek, maar met bijvoorbeeld 'de economie van het genoeg' (red. zie bijvoorbeeld het boek van Paul Schenderling) heb ik niet zoveel. Ik zal dat toelichten. We hebben in Nederland een prachtig stelsel van gezondheidszorg. Stel je eens voor dat we 50 jaar geleden zouden hebben gezegd dat het wel genoeg was en dat we niet verder zouden zijn gegaan met de ontwikkeling van de gezondheidszorg... Ik zeg dit om aan te geven dat vooruitgang op zichzelf niet verkeerd is. We moeten alleen een radicale keuze maken voor verantwoorde schone en groene vooruitgang. Noem het selectieve vooruitgang. We moeten zeer zeker afscheid nemen van producten die het klimaat vervuilen en het milieu aantasten, maar het lijkt me niet verstandig het kind met het badwater te laten wegspoelen.'

Zolang als mij gegeven wordt, wil ik graag de jonge generatie bijstaan om te verkennen hoe we die selectieve vooruitgang eruit kunnen laten zien. Want als de jeugd het nu niet goed doet met het oog op de toekomst, hebben we over veertig jaar weer een soortgelijk gesprek.'

Ik begrijp vanuit deze ervaring goed waarom de bijbel niet alleen armoede als een probleem ziet, maar zeer zeker ook rijkdom

Vraag eens: red je het wel?

In de mailbox van Kerkpunt krijgen we wekelijks wel een of meer noodkreten ergens uit het land. Van mensen die de eindjes niet meer aan elkaar kunnen knopen, met schulden en rekeningen die ze niet kunnen betalen. Mensen die het zelf niet meer redden en hulp zoeken. De juiste hulp vinden blijkt niet altijd zo eenvoudig en kerken zijn daarbij lang niet altijd in beeld.

Ruim een half miljoen huishoudens in Nederland heeft problematische schulden. Ze staan rood, kunnen rekeningen niet betalen of hebben betalingsachterstanden die ze niet zelf kunnen oplossen. Ondertussen hoor ik diakenen regelmatig verzuchten dat ze maar moeilijk mensen in beeld krijgen met financiële zorgen. Mensen kloppen niet snel aan bij de diaconie voor hulp.

Financiële moeilijkheden kunnen iedereen overkomen. Een scheiding, ziekte of bijvoorbeeld het verlies van een baan heeft vaak grote impact. Door dit soort levenskruispunten veranderen uitgaven of inkomsten vaak fors wat kan leiden tot zorgelijke situaties. Vaak vragen mensen pas hulp als financiële zorgen schulden zijn geworden. Want we praten niet makkelijk over geld. En al helemaal niet als er geldzorgen zijn! En toch, hoe eerder er geholpen kan worden, hoe kleiner de kans dat de situatie uit de hand loopt. Daarom is het belangrijk om dit taboe te doorbreken. En dat is echt niet alleen iets voor de diaconie, we kunnen allemaal onze ogen en oren openhouden.

Dus ken je iemand die door een moeilijke tijd gaat? Stap dan eens over je schroom en het ongemak

heen en stel de vraag: 'red je het wel, ook financieel?'. Een vraag als deze kan voor iemand een grote opluchting zijn en net het duwtje zijn dat hij of zij nodig heeft. En wanneer iemand zijn of haar verhaal met je deelt, luister dan vooral, stel open vragen en laat je oordeel even thuis. En blijken er inderdaad financiële zorgen te zijn, dan kun je natuurlijk de mogelijkheid van diaconale ondersteuning bespreken en eventueel iemand begeleiden naar de diaconie.

Wil je tips of meer weten? Kijk dan eens op www.redjehetwel.nl, een initiatief van Schuldhulpmaatje in samenwerking met onder andere de NGK kerken.

.....
Derk Jan Poel – adviseur diaconaat bij Kerkpunt

Garth Hudson - Het maakt wél uit

Wie is Garth Hudson? Een leuke vraag voor een verjaardag, als de visite stil valt. Het is een mooie opmaat om het over muziek te hebben. Eric Garth Hudson vierde afgelopen augustus zijn 86e verjaardag. Hij behoort tot die generatie die nooit met pensioen gaat, maar altijd bezig is met zijn vak. In het geval van de Canadees: met maken van (orgel)muziek.

Hudson is geboren in Windsor, Ontario, als zoon van twee muzikale ouders. Al vroeg begon hij met het professioneel uitvoeren van muziek. Eind jaren vijftig voegde Garth zich bij de begeleidingsband van landgenoot Ronnie Hawkins. Deze band, die The Hawks werd genoemd, maakte vooral de zogenaamde rockabilly-muziek. Duivelse muziek? In ieder geval geen stroming waar de jonge Garth mee thuis kon komen bij zijn ouders, klassiek geschoold als zij waren. Daarom vroeg de organist van elk bandlid 10 dollar per week, want op die manier kon hij bewijzen dat hij een muzikleraar was voor een stel jonge muzikanten. Voor jongens, aardige jongens, die hun middelbare school niet eens hadden voltooid om hun leven te geven aan de muziek – terwijl Garth wél een studie had afgerond.

The Hawks hadden wel redelijk succes. Ze waren succesvol genoeg om bij Bob Dylan in de belangstelling te komen. Dylan maakte halverwege de jaren zestig de overstap van akoestische folkmuziek naar elektrische muziek. Hiervoor huurde hij de individuele leden in van The Hawks, die hem ook begeleidden bij zijn eerste elektrisch versterkte wereldtournee in 1966.

In de zomer van 1966 viel Dylan van zijn Triumph Tiger-motor af, moesten alle optredens worden geannuleerd en zaten de leden van The Hawks werkeloos thuis. Dat wil zeggen, thuis

in een groot roze geschilderd huis in West Saugerties (Woodstock, New York). Daar maakten de muzikanten hun zelfgeschreven muziek, waar de directe start van The Band werd gevormd. The Hawks werd The Band – omdat iedereen het over 'de band' had: van de Canadezen zelf tot aan Dylan.

Binnen deze formatie werden de taken verdeeld. Gitarist Robbie Robertson, die overigens zelf nauwelijks zong, zorgde voor het merendeel van de liederen. Drummer Levon Helm, pianist Richard Manuel en bassist Rick Danko verdeelden onderling de leadzang.

En Hudson? Die zorgde ervoor dat alle onderdelen tot een samenhangend geheel werden gebracht. Al was het maar omdat hij verstand had van alle muzikale theorie. En als 'nutty professor', inclusief bijbehorende baard, had Hudson ook een natuurlijk overwicht in de groep.

Als lid van The Band ontving Hudson zijn royalties, zijn inkomsten. Desondanks werd hij in 2002 voor liefst de derde keer persoonlijk failliet verklaard. Niet voor zijn plezier. Achterstallig onderhoud en 'verborgen gebreken' lagen aan deze faillissementen ten grondslag.

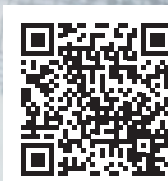
Zo gaat dat soms. Je maakt de mooiste muziek, je bent actief in het maatschappelijke leven, je bent hoog opgeleid: en dan alsnog word je zoiets aangedaan. Overigens geldt zo'n faillissement ook als je niet de mooi-

ste muziek maakt (of helemaal géén muziek), niet actief deelneemt aan het maatschappelijke leven en moeite hebt om een middelbare school af te maken.

Garth Hudson zong zelf nooit. Ook niet in een achtergrondkoortje. Ook is hij vrijwel nergens op te voeren als auteur van een lied. Wel is hij op z'n minst medeverantwoordelijk voor de muziek van The Band. Als organist, maar ook als saxofonist. Het mooiste wat Hudson heeft gedaan, is misschien wel die ene saxofoon-solo in 'It Makes No Difference', in de uitvoering tijdens The Last Waltz, het afscheidsconcert van The Band in 1976.

'It makes no difference'. Het maakt niet uit. Het maakt wél uit. Omdat het zo ontzettend mooi is.

Filmpjes

Zie bijvoorbeeld ook:

Net als in de Middeleeuwen

In de maanden voorafgaande aan de Tweede Kamerverkiezingen viel geregeld het woord 'bestaanszekerheid' in gesprekken op radio en t.v. Voor veel politieke partijen een belangrijk item. Burgers hebben immers recht op voldoende inkomen voor levensonderhoud en kleding. Ze moeten een huis kunnen kopen of huren. Er dient voldoende en betaalbare medische zorg te zijn. En kinderen hebben het recht op schoolonderwijs en moeten daar toegang toe hebben. Bestaanszekerheid is een basis voor het welzijn van de bevolking.

Voor ons klinkt dit allemaal zo gewoon, zo vanzelfsprekend. Als je tenminste in een land woont zonder oorlog, terreur, aardbevingen, overstromingen of epidemieën. Want in grote delen van de wereld is deze basisvoorziening een weelde, die niet te realiseren lijkt. Daar is overleven op zichzelf al een uitdaging. Christenen geloven dat er sowieso geen bestaanszekerheden zijn in de wereldlijke zin van het woord. Daarom komen we dat begrip ook niet tegen in de antwoorden op de eerste vragen uit de Heidelbergse Catechismus: 'Wat is uw enige troost in leven en sterven?' en 'Wat moet u weten om door deze troost gelukkig te leven en te sterven?' Daarin gaat het om heel andere zekerheden die wij nodig hebben. Hiermee zegt de catechismus overigens niet dat gezondheid, kleding en onderdak voor gelovigen niet van belang zijn. Maar wat wij krijgen valt ons ten deel uit de hand van onze hemelse Vader, stelt Zondag 10 en ook Zondag 30.

Armoedebestrijding is iets van alle tijden. Al voor de Reformatie bestond hier zorg voor kwetsbare mensen. In de lijn van Mattheüs 25 werden hongerigen gevoed, dorstigen gelaafd, naakten gekleed, aan vreemdelingen onderdak verleend, zieken en gevangenen bezocht. Ging deze zorg in de Middeleeuwen van de kerk uit? Die vraag laat zich niet zo eenvoudig beantwoorden. Kerk en samenleving vormden toen nog één geheel. Ieder behoorde tot zijn of haar parochie. Een verbondenheid met de kerk bestond dus zeker, zonder dat hulpverlening het etiket 'kerkelijk' droeg. Normen en waarden werden niet alleen door de kerk bepaald, maar ook door heel oude sociale tradities. En omdat arm en rijk nog door elkaar in dezelfde straat woonden, bestond in de Middeleeuwen een sterke sociale samenhang onder de mensen. De samenleving was nog laagdrempelig en de kerk maakte daarvan ten volle deel uit; zij vormde het hart van

de gemeenschap. Voeg hierbij dat mensen - vanuit een rooms-katholiek perspectief - graag geld schonken voor een goed doel. Dat kon immers je eigen zielenheil ten goede komen. En omdat zorgverlening een algemeen belang diende, probeerden lokale overheden toezicht te hebben op de bijstand, om geld en goederen optimaal te kunnen beheren en uitdelen.

In de zestiende eeuw hebben de reformatoren - op basis van de Schrift - onder meer het ambt van diaken hersteld. Want in de loop der tijd hadden diakenen in de oude kerk een liturgische functie gekregen. Zoals bekend is de Reformatie van de zestiende eeuw er helaas niet in geslaagd om de oude rooms-katholieke kerk collectief(!) te hervormen tot een kerk die weer onder het gezag van het Woord staat. Binnen de christenheid (zowel internationaal als lokaal) werd geen nieuwe eenheid geschapen. De

de armen en zij die in moeite verkeren' - dat laatste is breder dan alleen tekort aan geld en goed (art.30 NGB)

kerk vormde niet meer (of in elk geval veel minder) een overkoepelend orgaan binnen een plaatselijke gemeenschap. Dat gaf spanningen binnen de jonge gereformeerde kerken. Want op veel plaatsen blokkeerden stedelijke autoriteiten dat alleen gereformeerde armen geholpen mochten worden door de kerkelijke diaconie. Ook buitenstaanders dienden geholpen te worden. Dit zorgde wel eens voor conflicten tussen kerk en overheid, want er was sowieso meer vraag naar hulp dan waaraan diaconieën konden voldoen. De ruimte ontbreekt hier om

allerlei (soms smeüige) voorbeelden te noemen van waar kerk en overheid mee aankwamen om aan meer financiële middelen te komen.

Overigens ging (en gaat) het de gereformeerde diaconie niet alleen om materiële hulp. De Nederlandse Geloofsbelijdenis (1561) spreekt in art. 30 over 'de armen en zij die in moeite verkeren'. Dat laatste is breder dan alleen tekort aan geld en goed. Ook het formulier voor de bevestiging van diakenen spreekt over 'dienstbetoon' binnen de gemeente. Gelukkig maar

dat er tegenwoordig voor ouderen, zieken, arbeidsongeschikten en werklozen andere financiële voorzieningen en verzekeringen bestaan. Daarvoor draagt de samenleving in haar geheel meestal de kosten, net als in de Middeleeuwen.

.....

Huib Noordzij is auteur van o.a. Handboek van de Reformatie en woont in Barneveld

Het gezicht van de armoede

De jaren '20 van de vorige eeuw waren in de Verenigde Staten een periode van welvaart. Door allerlei nieuwe technologieën bloeiden industrie en landbouw en de bevolking profiteerde ervan. Steeds meer mensen konden zich bijvoorbeeld een auto veroorloven, en huishoudelijke apparaten zoals een wasmachine of een stofzuiger.

Maar de Beurscrash van 1929 zorgde voor een financiële crisis die jaren duurde. In diezelfde jaren teisterden enorme stofstormen de Great Plains, het platteland in het middenwesten. Huizen en landbouwgronden werden door de *Dust Bowl* bedolven onder grote hoeveelheden stof, mensen en dieren werden ziek en stierven soms een akelige dood. Totaal berooid trokken de boeren met hun gezinnen naar het westen, in de hoop daar werk te vinden.

De regering ontwikkelde ondersteuningsbeleid. Omdat daarvoor draagvlak onder de bevolking nodig was, huurde ze fotografen in om de dramatische situatie van de boeren vast te leggen. Hun foto's moesten het publiek informeren, maar vooral

ook ontroeren. En dat laatste deed die ene foto van Dorothea Lange! Hij verscheen in alle kranten en tijdschriften en werd wereldberoemd.

Een jonge moeder zit met een baby op haar schoot onder een soort tentdak. Links en rechts leunen twee kinderen op haar schouders, hun gezichten weggedraaid. Hun kleren zijn gerafeld. Ze kijkt in de verte. Wat is er te zien in haar blik? Wanhoop? Berusting?

Wat maakt dit beeld van deze vrouw zo bijzonder tussen de honderdduizenden foto's die gemaakt werden om het regeringsbeleid te promoten? De leider van het fotografieproject zei het zo: 'In haar zie je al het leed van de mensheid, maar ook alle volharding. Een ingehouden en vreemde moed (...) Ze is onsterfelijk.'

Ze werd 'het gezicht van de armoede'. Ze raakte het hart.

Maar ondertussen werden de arme boerenfamilies bepaald niet hartelijk ontvangen door de inwoners van Californië en de andere staten aan de westkust. De komst van deze 'Okies' (uit Oklahoma) vormde immers een bedreiging voor hún banen.

Begrijpelijk toch? Zo zijn wij mensen. De schrijver van het boek *Spreuken* wist het ook maar al te goed: rijkdom maakt veel vrienden, een arme komt alleen te staan. Zelfs als een arme een beroep doet op zijn vrienden is dat tevergeefs (19:4 en 7).

Een foto kan ons hart raken, maar als de arme dichtbij komt, raakt het onze portemonnee en alles waarop we zo gemakkelijk ons vertrouwen stellen ... Maar de spreukendichter wist nog iets: Een arme en een rijke hebben dit gemeen: De HEER heeft hen beiden gemaakt (22:2), en God geeft beiden het licht in de ogen (29:13).

Beiden zijn afhankelijk van hun Schepper. Niemand kan vertrouwen op wat hij heeft en kan. Stofstormen of andere (ecologische) crises kunnen zomaar iedereen treffen.

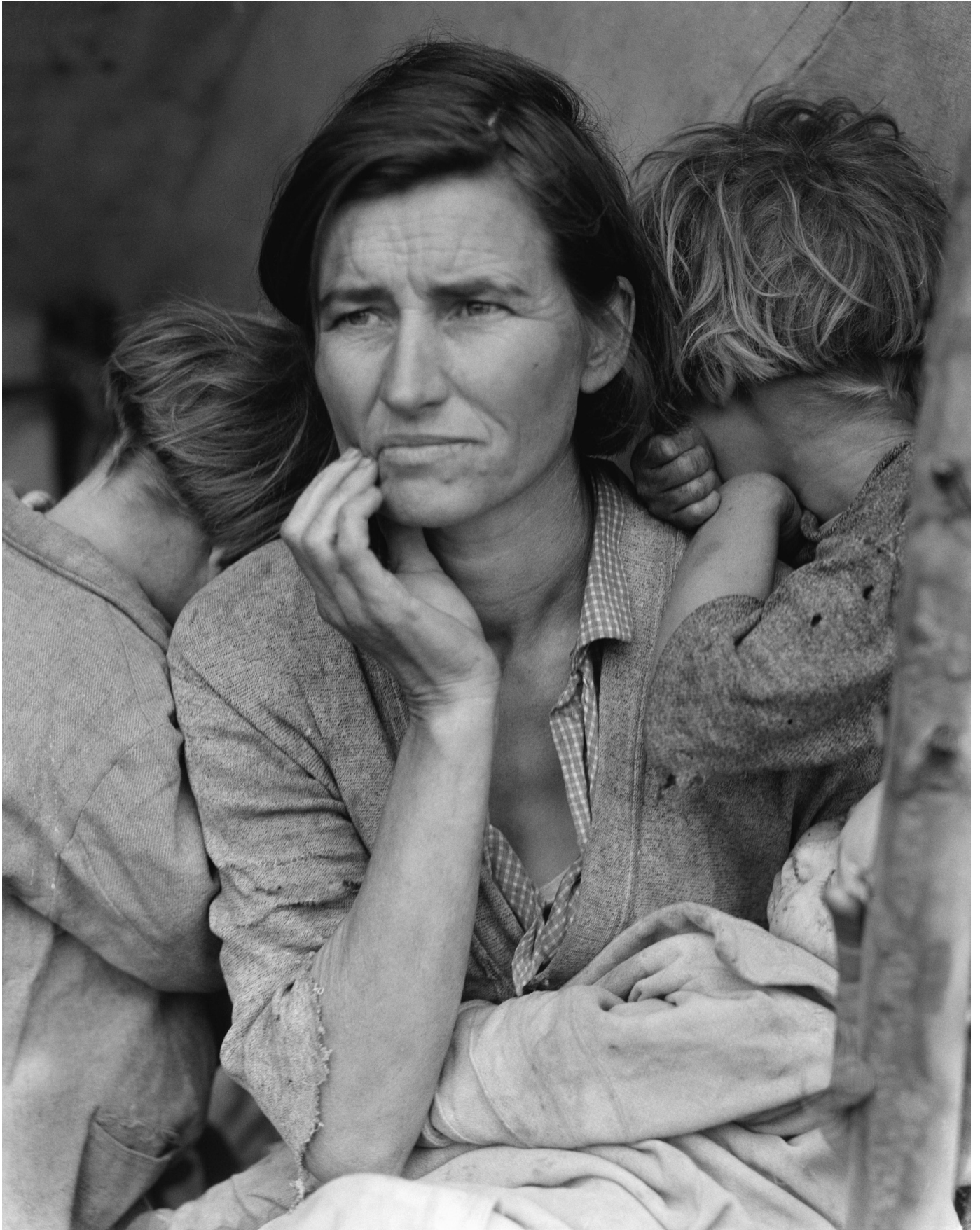
Armen én rijken mogen omhoog kijken en alles alleen van God verwachten. Zoals de Israëlieten in de woestijn elke dag uitkeken naar het manna uit de hemel, zo mogen en moeten wij onze Vader bidden om ons *dagelijks* brood. Als je dat doet zul je, als je veel krijgt overvloedig geven, en als je weinig krijgt niet verbitterd worden.

Dorothea Lange (1895-1965) had aanvankelijk een succesvolle carrière als portretfotograaf. Later koos ze voor documentairefotografie, waarmee ze zich vooral richtte op slechte maatschappelijke omstandigheden. Ze geloofde in de kracht van fotografie als een instrument voor sociale verandering.

Meer van haar foto's: Heartbreaking Dust Bowl's photographs taken by Dorothea Lange during the 1930s - Rare Historical Photos

Over de Okies die naar het westen trokken schreef John Steinbeck de bekende roman *De druiven der gramschap* (1939). Aimee de Jongh schreef *Dagen van zand* (2021), een beeldroman over een jonge fotograaf die de Dust Bowl moet documenteren.

Dorothea Lange, *Berooide erwtenplukkers in Californië.*
Moeder van zeven kinderen. 32 jaar. Nipomo, Californië, 1936

Het armoede-ideaal van de kerk: leven in de marge

Van mijn wijlen leermeester dominee Wubbo Wierenga (1933-2023) leerde ik eens dat het christelijk geloof geen revolutie is van de samenleving, maar een revolutie van het hart. Hij sprak die zin uit in een preek over de slavernijteksten in het Nieuwe Testament. Daarin besprak hij de vraag waarom de apostelen niet de slavernij meteen afschaften. Het evangelie verandert mensen, zo stelde hij. Dit legt dynamiet onder de slavernij. Christenen dweilen niet een samenleving schoon door haar omver te werpen, maar door zelf te veranderen. Zo wordt Filemon aangesproken om zijn weggelopen slaaf als een broeder in Christus te ontvangen. En zo worden mannen en vrouwen, slaven en vrijen, Joden en heidenen geweest om elkaar te dienen *in de Heer*. In die bijstelling zit alles: ga zo met elkaar om dat je daarmee je Heer in de hemel eert. Zo veranderen relaties van binnenuit – maar de verandering van de ander is niet je doel. Je doet het omdat je de opofferende liefde van je Heer hebt geproefd. Daarom verdraagt een slaaf zijn onrechtvaardige baas, omdat hij weet hoe zijn Koning onrechtvaardig werd belaagd. Het is een vorm van armoede omdat je rijk bent bij Christus.

Wie dit ook uitdroeg was de Franse socioloog en christen Jacques Ellul (1912-1994). Deze Fransman is wars van de gedachte dat wij het Koninkrijk van God hier op aarde kunnen stichten, laat staan haar vermengen met de huidige wereld. De structuren van deze wereld die vooruitgang, geld en macht verheerlijken, zullen nooit buigen voor de Koning van kwetsbaarheid, armoede en nederigheid. Een christen leeft vanuit altijd durende verwachting. Wij leven de komende wereld tegemoet door onze gezindheid niet langer af te stellen op deze wereld: *“De enige vruchtbare aanval die we tegen deze structuren kunnen ondernemen, is zorgen dat we eraan ontsnappen en in de marge gaan leven van deze totalitaire maatschappij, niet door haar simpelweg af te wijzen, maar door haar te ziften.”* Op die manier is het mogelijk dat er *kiemen van een nieuwe cultuur* opbloeien, zo schrijft Ellul.

Dit is de revolutie van het hart waarin jij niet meer buigt voor de structuren van de wereld, maar voor Koning Jezus. Wat Ellul hier leven in de marge noemt, heette in de Oude Kerk het ideaal van de armoede. De Kerk moet niet rijk zijn in aardse schatten, maar

in de schatten van de hemel. Door de parel in de akker te vinden, dat is je hart verpanden aan Christus en de liefde van het Kruis. Een liefde zo groot dat de apostelen en vele andere christenen hun eigen leven in de waagschaal stelden om anderen met die liefde in aanraking te brengen.

Daarom is het goed dat we in dit nummer over armoede, het ook hebben over de rijkdom van Christus.... Paulus zegt zelf in zijn tweede brief aan de Korintiërs iets dergelijks: *“Tenslotte kent u de liefde die onze Heer Jezus Christus heeft gegeven: Hij was rijk, maar is omwille van u arm geworden opdat u door zijn armoede rijk zou worden. (2 Kor. 8:9)”* Het is die rijkdom waardoor christenen stoppen met hamsteren en beginnen hun huizen, harten en have te delen met anderen. Echt revolutionair is de christen die zich niet meer laat leiden door de waarden van deze wereld, maar door de goddelijke liefde. Afzien van welvaart, omdat je rijk bent bij Christus. Gul zijn naar anderen, omdat jouw Meester niets voor zichzelf hield.

¹ Ellul, J., *Staan in de wereld van nu: uitdagingen in een postchristelijke tijd*, 84ev

De structuren van deze wereld die vooruitgang, geld en macht verheerlijken, zullen nooit buigen voor de Koning van kwetsbaarheid, armoede en nederigheid

Foto: Dakar (Senegal), 2011

Wanhoop

Lezen: Psalm 130

Uit de diepte roep ik tot U, HEER,
Heer, hoor mijn stem,
wees aandachtig, luister
naar mijn roep om genade.
(Psalm 130:1b-2)

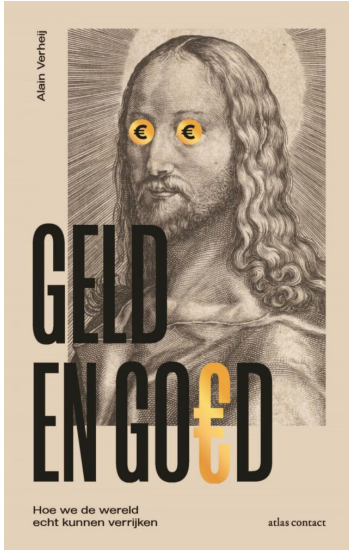
Kijken de ogen van die jongen jou ook zo indringend aan? Deze foto is gemaakt vanuit een taxi in Senegal. Je ziet de krassen in het autoraam. Ik won er ooit een prijs mee en daarom staat een canvas met deze foto al jaren op mijn studeerkamer. Elke keer weer doen die ogen een appel op mij. Ook toen ik die ene keer na een bijeenkomst van een christelijke politieke partij thuiskwam en nog even op mijn studeerkamer moest zijn. Die avond hadden er allerlei mooie woorden geklonken. Gepassioneerd ook wel. Over gerechtigheid zoeken en barmhartigheid doen. Toch schuurde er iets, want er klopte

iets niet. Ja, het leed in deze wereld en de pijn bij mensen kwamen zeker ter sprake, maar telkens weer was er dat eeuwige 'ja maar': ja maar, we kunnen er simpelweg niet voor iedereen zijn want onze tijd onze tijd is beperkt; ja maar je moet onherroepelijk keuzes maken; ja maar er zijn veel duivelse dilemma's; ja maar, we kunnen niet iedereen helpen want ons budget is beperkt. Het voelde een beetje alsof de jongen bij het raam er wel stond, maar hij niet meer in de ogen werd gekeken. Meer nog, alsof de krassen in het raam werden volgestopt met de stopverf van compromissen en het raam daarna werd witgekalkt met de ja-maar-verf vol sporen van de polderpolitiek. Het zicht op de kwetsbare verdween en dat maakte me boos en verdrietig. Want begint de zoektocht naar gerechtigheid en barmhartigheid niet telkens met onrecht in de ogen

Deze foto en tekst zijn afkomstig uit het boek *Beeldspraak*. Dat is het nieuwste boek van dominee-fotograaf (en onze hoofdredacteur) Maarten Boersema. Hij nodigt je uit om eerst het beeld met aandacht te bekijken. Wat zie je? Wat valt je op? Zie je iets wat doet denken aan het evangelie? Laat je gedachtes erover gaan. Associeer en mediteer. Als je uitgedacht bent, lees dan zijn eigen gedachtes bij het beeld, in een zogeheten beeldmeditatie. De gepubliceerde foto en tekst sluiten goed aan bij het thema van deze Wegwijs.

kijken? Met recht doen aan onrecht in onze woorden? Met erkennen dat er oneindig veel krassen in de wereld zijn, die wij nooit zullen kunnen repareren? Daarom blijft deze foto op mijn kamer staan als een stil appel op mijn hart en roep ik telkens vanuit de taxi tot U. *Ik heb U nodig, Here, luister. Nu ik schor gebeden fluister. Luister toch, Heer, luister toch.*

Geld en go€d

We hebben allemaal invloed op de wereld om ons heen. Die invloed oefenen we voor een belangrijk deel uit via ons geld. Alain Verheij, wil ons in *Geld en Go€d* laten zien welke richting de Bijbel ons hierin wijst. Mozes en Jezus zijn onze gidsen. Mozes leidde het volk Israël naar het land van God en leerde hen hoe dat land eruit zou moeten zien. Jezus verkondigt het Koninkrijk van God en de waarden die in dit Koninkrijk gelden. In elk hoofdstuk worden tal van Bijbelverhalen uit het Oude en uit het Nieuwe Testament op nogal luchtige wijze naverteld, maar wel zo dat ook mensen die minder bekend zijn met de Bijbel, het betoog kunnen volgen, en begrijpen waar deze geschiedenis-

sen raken aan of botsen met onze hedendaagse economische werkelijkheid. Boven elk hoofdstuk staat een toepasselijke bede uit het Onze Vader. In de Tien Geboden die Mozes namens God aan het volk overbracht, werd de sabbat als wekelijkse rustdag ingesteld. Die rustdag is onder meer een oefening in het vertrouwen dat God ook voor ons zal zorgen als wij het werk een dag durven los te laten. Want er is genoeg. Jezus doelt op dit vertrouwen als hij zijn hoorders en ons leert om zich geen zorgen te maken voor de dag van morgen. Zowel Mozes als Jezus laten zien hoe belangrijk het is om schulden te vergeven. Het gaat dan niet alleen om morele, maar ook om financi-

Er is leven na de groei

De econoom en schrijver Paul Schenderling doet in zijn boek *'Er is leven na de groei'* een voorstel om onze toekomst realistisch veilig te stellen. Hij stelt in dit boek dat onze welvaart drijft op

groei. Hierdoor is er de voortdurende prikkel om te produceren en te consumeren. Om die gretigheid naar groei in te dammen pleit Schenderling voor een andere vorm van belastingen. Belastingen die niet je salaris afromen maar onze levensstijl zullen intomen. Hij pleit voor belastingen die gebaseerd zijn op verbruik: hoe

meer je verbruikt, hoe meer je betaalt. Deze heffing kan je baseren op CO₂-uitstoot, maar ook bijvoorbeeld op waterverbruik. Deze belastingen bestaan uit meerdere schalen: hoe meer je gaat verbruiken hoe hoger de trede in de belasting. We staan voor de keuze, schrijft Schenderling: kiezen we voor een leven van kwantiteit of kwaliteit. Willen we doorgaan met zoveel mogelijk kunnen kopen van onze euro's, ongeacht wat dit veroorzaakt aan uitbuiting van mensen, mishandeling van dieren en vernietiging van biodiversiteit? Of willen we bouwen aan gezonde samenlevingen waar leven belangrijker is dan welvaart. Waar we anderen (ook ver weg) behandelen zoals we zelf behandeld zouden willen worden en waar niet geld de maat

der dingen is, maar de waardigheid van al het leven op aarde. Nu is het niet aan mij om in deze recensie de econoom te controleren, hoe zou een theoloog kunnen, maar het voorstel zelf kwam mij realistisch over. Het pakt drie zaken aan: de perverse prikkel tot productie wegnemen, de levensstijl van de mens begrenzen en de aarde ademruimte bieden. Minder realistisch acht ik de uitvoering van dit voorstel. Mensen manen om te minderen klinkt lang niet zo aantrekkelijk als het evangelie van lekker lang doorleven dankzij duurzame energie. Precies die illusie misleidt op dit moment politiek en burger. (CvZ)

Paul Schenderling, *Er is leven na de groei* | ISBN 9789083256443
Bot Uitgevers Rotterdam 2022 | 272 pag. | €25,00

ele schulden. Joden mochten aan geloofsgenoten geen rente opleggen. In elk zevende jaar, het sabbatsjaar, moesten schulden worden kwijtgescholden en slaven worden vrijgelaten. Volgens de Oudtestamentische wetten kon je een stuk land wel verpachten, maar nooit verkopen. In het jubeljaar kreeg je familie de verpachte grond weer terug. Op deze manier werd grootgrondbezit vermeden en bleven families niet generaties lang in armoede verstrikt. Deze wetten zorgden voor een flinke rem op het effect dat rijke mensen steeds rijker worden en arme mensen steeds armer. Jezus vertelt gelijkenissen waarin hij laat zien dat ons geld niet van ons is, maar dat we het een tijd mogen be-

heren. Hij moedigt ons aan om niet te lang en te streng vast te houden aan wat anderen ons schuldig zijn. Er komt namelijk een tijd dat ons geld niets meer betekent, maar relaties des te meer. Verheij laat op prikkelende wijze zien hoe onze hedendaagse economie gericht is op het streven naar voortdurende groei en winst en op het creëren van langdurige schulden. En dat zij daardoor in veel opzichten ver afstaat van de Bijbelse waarden en idealen. In het laatste hoofdstuk presenteert Verheij een aantal richtinggevende kernwaarden die ons kunnen helpen om een Bijbelse kijk en praktijk te ontwikkelen: rust, vertrouwen, genoeg, rechtvaardigheid, geven en

vreugde.

Aan het eind van het boek is een versie van de tien geboden opgenomen, gericht op onze omgang met geld. Het boek bevat ook een lijst met de gebruikte bijbelteksten, zodat de lezer zelf verder kan studeren op dit thema. (RK)

Alain Verheij, Geld en goed - Hoe we de wereld echt kunnen verrijken | Atlas Contact 2022
ISBN 978 9045 04567 2 | 189 pag.
€ 21,99

De prijs van een kind

IHet verhaal begint met een foto van twee kinderen op een veranda ergens in Amerika. Het zijn de crisisjaren rond 1931 in Amerika. Op een bord dicht bij de veranda van een huis op het platteland staat de schokkende tekst: *'Twee kinderen te koop'*. Hiermee begint het verhaal van verslaggever Ellis Reed wiens foto van het bord met beide kinderen ongewild gepubliceerd wordt. Hierdoor start een reeks gebeurtenissen, die behalve Ellis ook zijn collega Lillian Palmer raken. Beiden hebben hun eigen dramatische herinneringen die nog altijd een rol spelen in hun dagelijkse leven. Ze worden gegrepen door de werke-

lijkheid achter de foto en samen gaan ze op pad om onrecht tegen te gaan. Machtsmisbruik, kinder-dwargarbeid en onverwerkte trauma's komen aan bod. Bittere armoede heeft veel gezichten. Het positieve zit vooral in de volharding waarmee beide hoofdrolspelers optreden en hun wil om vast te houden aan waarden en liefde. (DvdK)

Kristina McMorris, De prijs van een kind | KOK Boekencentrum 2023
ISBN 9789029735605 | 366 pag.
€21,99 | E-book €9,99

Niemand kan vreedzaam doorleven als hij weet dat anderen in armoede en onveiligheid leven.
Nelson Mandela

Les Misérables

De musical Les Misérables is een van de bekendste toneeluitvoeringen. Sinds dit jaar is deze musical voor de derde keer in de Nederlandse theaters te zien. Eerder in het seizoen 1991-1992 en later in de periode 2008-2009. Les Mis, zoals het ook wel wordt genoemd, is gebaseerd op de gelijknamige roman van Victor Hugo. De Franse schrijver vertelt het verhaal van Jean Valjean die 19 jaar in een strafkamp heeft gezeten. Hij werd veroordeeld tot deze straf omdat hij een brood heeft gestolen. De straf werd regelmatig verlengd vanwege vlucht pogingen.

Zoals dat in die jaren ging, werd Valjean min of meer voorwaardelijk vrijgelaten, met een gele vrijlatingsbrief. Een soort strafblad. Aan het begin van zijn vrije periode doet zich een sleutelmoment voor. Hij logeert een nacht bij bisschop Myriel, de geestelijk leider in Digne. Midden in de nacht vertrekt Valjean uit de woning en neemt een deel van het kerkzilver mee. De volgende

ochtend wordt hij opgepakt door de gendarmerie, aan wie de ex-gevangene vertelt dat hij het zilver heeft gekregen van de monseigneur. De agenten vertrouwen het zaakje niet en gaan met Valjean terug naar de bisschop. In tegenstelling tot wat de agenten verwachten, bevestigt bisschop Myriel het verhaal van zijn logé. Sterker nog, waar de politie bij is, zegt de bisschop tegen Valjean dat hij eigenlijk te snel was vertrokken. “Want ik wilde je het resterende zilver ook meegeven, maar je was al weg.” De gendarmerie druipt af, waarna Myriel en Valjean nog een kort gesprek hebben. De geestelijke laat weten dat hij ook wel wist dat Valjean het kerkzilver had gestolen. Desondanks hoeft hij het zilver niet terug, maar geeft hij het aan Valjean mee.

Jean Valjean, 'gevangene 24601', mag dit kerkzilver gebruiken om een nieuw leven te beginnen. Wat hij ook doet: hij klimt op tot de sociale bovenlaag ten tijde van de politieke onrusten in Frankrijk.

Uiteraard gaat het in het boek van Victor Hugo verder. Maar de ontmoeting tussen de ex-gedetineerde en de katholieke leider is van belang. Je proeft wat de apostel Paulus aan de Efeziërs schrijft: ‘Laat wie steelt niet meer stelen, maar eerlijk de kost verdienen door hard te werken, zodat hij iets weg kan geven aan wie het nodig heeft’ (Efeze 4: 28). Tussen twee haakjes, dat Valjean brood heeft gestolen, was omdat een oomzegger van hem onder zo'n erbarmelijke omstandigheid leefde dat hij honger had, maar geen eten kon kopen. Dit stelen is volgens wijlen bisschop Tiny Muskens geoorloofd – de misdaad is niet het stelen van brood, maar dat mensen onder een bestaansniveau belanden. Ik zag de musical in 2008 en was er van onder de indruk vanwege de dialoog tussen Myriel en Valjean. Nu is de musical weer terug, en dat is misschien een goede reden om opnieuw naar Les Misérables te gaan. Tijd om de agenda te pakken en iets te plannen.

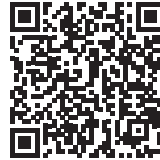
De structuren van deze wereld die vooruitgang, geld en macht verheerlijken, zullen nooit buigen voor de Koning van kwetsbaarheid, armoede en nederigheid

‘Het lijkt wel of we stil hebben gezeten...’

Maarten Boersema in gesprek met Peter Nijkamp. Nijkamp schreef in 1980 het boek ‘Herfsttij der Vooruitgang’, over vraagstukken rondom verdeling van rijkdom en kansen. Een leven lang maakte hij zich sterk voor een eerlijke economische verdeling om gaandeweg in dat leven meer oog te krijgen voor verdeling van immateriële goederen. ‘Ik zou daarom in willen zetten op de productie van

geluk. Een boeiend gesprek met een bevlogen man die graag de jongere generatie bij wil staan om niet stil te staan maar om te verkennen hoe vooruitgang eruit kan zien.

scan de QR-code om deze aflevering te bekijken

Denk eens mee... Wie is er eigenlijk arm?

En wat moet je nou juist niet tegen iemand zeggen die het ‘niet zo breed’ heeft? Over die vragen zijn we in gesprek gegaan met een leidinggevende van Voedselbank Amersfoort, mevrouw Cieka Galenkamp-Bolt en met ds. Peter Strating, voorheen pastor van de Havenkerk in Scheveningen,

nu docent aan de TU Utrecht. Beiden weten van dichtbij te vertellen wat armoede met mensen doet, over de drempel die er is om bij de diaconie of de voedselbank aan te kloppen, over schaamte en schulden én over de taak van kerken. ‘Zet je kerkdeur niet alleen op zondag open! Kun je doordeweeks een maaltijd organiseren voor de buurt?’

BONDIG

‘Leren uit de Bijbel door middel van woord, beeld en geluid’

Op D.V. vrijdagmiddag 19 januari 2024 zal ds. Roel Meijer spreken over: ‘de wereld gaat open...’

Dit mini-symposium wordt u aangeboden door het bestuur van Steunpunt Bijbelstudie, LPB media en de LOK. In het jaar 2022 hebben wij samen met bestuur, bureaumedewerkers en veel vrijwilligers een Kompas samengesteld waarin de Visie en Missie van de organisaties als volgt is samengevat en weergegeven:

“Wij bieden als gezamenlijke organisaties Geloofsondersteuning in Woord, Beeld en Geluid. Waarbij wij geloven dat wij door ons werk mensen dichter bij God mogen brengen!”

De uitvoering van deze visie en missie gebeurde onder leiding van Bernhard Jonker. Onder zijn leiding intensiverde de samenwerking tussen de drie bovengenoemde partijen waardoor in het jaar 2020 een voorstel op tafel kwam om deze partijen door eenzelfde bestuur te laten bestu-

ren. Dit voorstel werd unaniem door de achterban aangenomen. Hierdoor ontstond een nog nauwere samenwerking en maakten de drie partijen gebruik van elkaars specifieke mogelijkheden en alle faciliteiten van het bureau waar Bernhard de directeur van was.

Bernhard was ruim 25 jaar werkzaam bij ons. Eerst als vrijwilliger bij de Luisterpost, daarna als directeur van het bureau. In 2002 fuseerde de Luisterpost met Bralectah waardoor de naam LPB media ontstond. In de jaren daarna werd hij naast

Geluk: "Wat is geluk? En wat maakt jou écht gelukkig? Daarover wil ds. Swager met je nadenken met be-

hulp van de bekende gelijkenis van het verloren schaap uit Mattheüs 18:12-14" Wat vertelt deze gelijkenis over geluk? Bekijk de meditatie die ondersteunt wordt met gebaren en ontdek wat écht geluk is!

scan de QR-code om deze aflevering te bekijken

scan de QR-code om deze aflevering te bekijken

Beleefmee.nl
LPB media brengt met eigentijdse media kerk en geloof dichtbij mensen.

Scan de QR en ontdek!

directeur van LPB media bestuurslid van Steunpunt Bijbelstudie en behartigde hij als coördinator de belangen van de LOK.

Op 1 januari 2024 vertrekt Bernhard Jonker. Het was zijn wens om nog één keer, voor zijn pensioen, van baan te veranderen. Natuurlijk was dit wel even schrikken maar we zijn blij voor Bernhard!

Na afloop van het mini-symposium maken we van de gelegenheid gebruik om afscheid te nemen van Bernhard als directeur. Er is volop gelegenheid om Bernhard de hand te schudden.

van harte welkom!

Mini-symposium en afscheid: van 15.30 tot 18.00 uur in de NGK de Fontein, Sterrenkroos 56 in Zwolle.

In verband met de catering vragen wij u aan te melden. scan de QR-code of ga naar: lpbmedia.nl/aanmelden

Aanmelden kan t/m zaterdag 13 januari 2024

ADRESSEN

Voor **abbonementen, adreswijzigingen** etc.:
Administratie steunpunt Bijbelstudie
Postbus 499, 8000 AL Zwolle
tel. 038 427 04 48 (uitsluitend bereikbaar op woensdagochtend tussen 9-12 uur)
Voorkeur gaat uit naar contact per e-mail: administratie@steunpuntbijbelstudie.nl

WegWijs is een uitgave van de Gereformeerde Bijbelstudiebond
Alles over de bond vind je op www.steunpuntbijbelstudie.nl.

Redactie *WegWijs*

Hoofdredacteur: Maarten Boersema
Eindredacteur: Martha Riemer
Redactieleden: Dieneke van de Kamp, Ria Kuijper, Piet Zeilstra, Chris van Zwol.

Voor de **inhoud** van *WegWijs*:
Postadres: Redactie *WegWijs*
Postbus 499, 8000 AL Zwolle
e-mail: redactie@steunpuntbijbelstudie.nl

Abbonementen *WegWijs*

Leden van verenigingen die bij steunpunt Bijbelstudie zijn aangesloten, krijgen *WegWijs* gratis. Particulier abonnement: €22,50 per kalenderjaar.

Opzeggen: schriftelijk of via e-mail vóór 1 december

Losse nummers van *WegWijs* zijn te bestellen via het bestelformulier op de website www.steunpuntbijbelstudie.nl. De kosten zijn: € 4,25 per stuk. Dit is incl. verzendkosten. De betaling van uw bestelling kunt u direct overschrijven naar bankrekening NL74 INGB 0000 8394 84 t.n.v. van Gereformeerde Bijbelstudiebond te Zwolle o.v.v. *WegWijs*-nummer als betalingsreferentie.

WegWijs is ook verkrijgbaar in **braille, grootletter, digitale en gesproken** vorm via CBB, Christelijke Bibliotheek voor blinden en slechtzienden, Postbus 131, 3850 AC Ermelo, tel. (0341) 565499

Overname van artikelen is alleen toegestaan na toestemming van de redactie.

Vormgeving en opmaak *WegWijs*:
LPB media | www.lpbmedia.nl
Druk: Scholma, Bedum;
ISSN-nummer 0929-2136

in het volgende nummer:
Lichtbrengers & Hoopverleners

Verschijningsdatum
omstreeks 9 februari 2024

*Een arme en een rijke hebben
dit gemeen: De HEER heeft
hen beiden gemaakt - en God
geeft beiden het licht in de ogen*

Spreuken 22:2 & 29:13

